

alföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

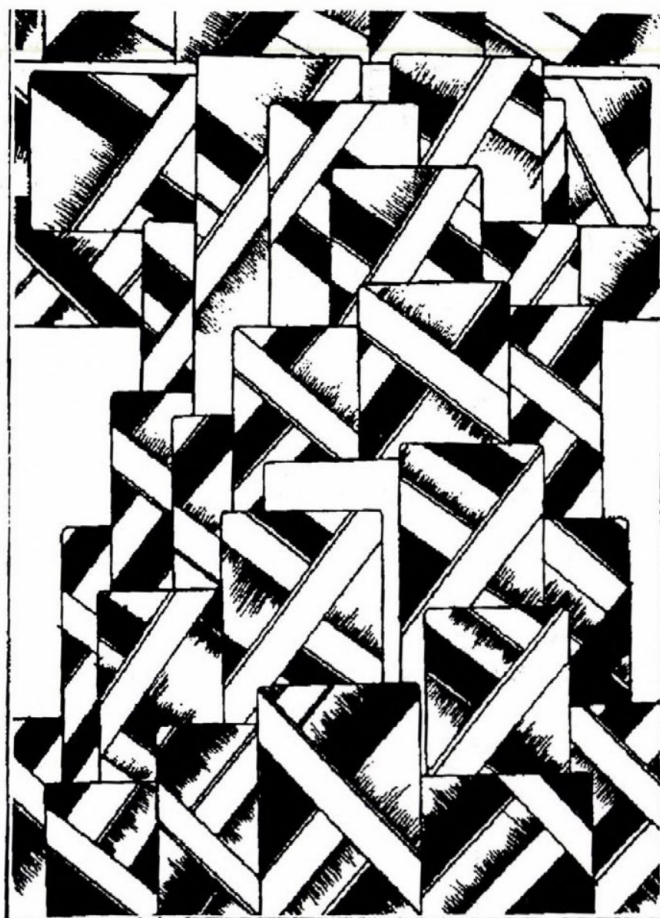
DOBAI PÉTER
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
TOLNAI OTTÓ
VERSEI

„AMESE MARAD”
ZALÁN TIBOR
DRÁMÁJA

SZILÁGYI ISTVÁN
„DEBRECEN SZELEME
KOLOZSVÁR FELŐL”

TANULMÁNYOK
ESTERHÁZY PÉTER
KUKORELLY ENDRE
PARTI NAGY LAJOS
RAKOVSZKY ZSUZSA
PRÓZÁJÁRÓL

KRITIKÁK
BALLA ZSÓFIA
HÁY JÁNOS
SCHEIN GÁBOR
KÖTETEIRŐL

- 3 TOLNAI OTTÓ versciklusa: Kan csuka (Kan csuka; A latin történet; Mind melodikusabb szériákat követelve)
- 5 DOBAI PÉTER versei: Vénuszmeztelen májusvirágzás!; Anno Domini 1963-`64-`65 élettávol emlékében
- 6 KOVÁCS ANDRÁS FERENC versei: Tizenkét haiku
- 9 ZALÁN TIBOR: Amese marad (Jelenetek egy kocsmai teraszról)
- 49 HALASI ZOLTÁN versei: A kismama; Vox populi
- 51 LACKFI JÁNOS versei: Lovára hajló katona; Semmi se tisztátalan; Öltelek csirkét
- 53 SCHEIN GÁBOR versei: (a tövig metszett); (ablakok); (a metszésre váró)
- 55 HÁY JÁNOS verse: Herceg
- 56 SZILÁGYI ISTVÁN: Debrecen szelleme — Kolozsvár felől
- tanulmány
- 58 SZABÓ GÁBOR: A fogadós bevezetése (Az Esterházy-próza természetrajzához)
- 66 FODOR PÉTER: Lebont, építkezik (Parti Nagy Lajos: A hullámmzó Balaton)
- 75 DARABOS ENIKŐ: A másik szerep(-e) (Rakovszky Zsuzsa: A kígyó árnyéka)
- 81 DOBOS ISTVÁN: Feszült mélabú (Kukorelly Endre: TündérVölgy)
- szemle
- 89 BALOGH PIROSKA: „mikor halandó nyelven a halhatatlanságról” (Balla Zsófia: A harmadik történet)
- 93 ASZTALOS ÉVA: Számvető betűvetés (Háy János: Kotródom el)
- 96 SEBESTYÉN ATTILA: „All the world`s a stage” (Szálinger Balázs: Első Pesti Vértkabaré)
- 101 NAGY IMOLA DÓRA: Vak vezet világtalant (Schein Gábor: Mordecháj könyve)

- 104 KÁLAI SÁNDOR: Csak semmi önmarcangolás (Bánati Péter: Sanyikám, Gabikám)
108 NEMES PÉTER: A másként látás alkalmai (Manuela Gretkowska: Szenvedélynapló; Piotr Siemion: Éjszakai piknik)

képek

CSÁJI ATTILA grafikái

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

BOGDÁN LÁSZLÓ, JUHÁSZ FERENC, ZUDOR JÁNOS versei

CSIKI LÁSZLÓ regényrészlete

Tanulmányok Juhász Ferenc, Pilinszky János, Reiter Róbert költészetéről

TANDORI DEZSŐ műhelyesszéje: „A második csók”

Kritikák Sándor Iván, Tolcsvai Nagy Gábor műveiről

*Megjelenik Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata,
Hajdú-Bihar Megye Önkormányzata,
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram
és a József Attila Alapítvány támogatásával*

 alföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

ACZÉL GÉZA főszerkesztő

KERESZTURY TIBOR

SZIRÁK PÉTER szerkesztők

ANGYALOSI GERGELY főmunkatárs

FODOR PÉTER munkatárs

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

tanulmány

SZABÓ GÁBOR

A fogadós bevezetése

AZ ESTERHÁZY-PRÓZA TERMÉSZETRAJZÁHOZ

A *Bevezetés*... rizómatikus terén belül a szövegek létmódja és jelentése nem tekinthető identikusnak, rögzíthetőnek vagy lehatárolhatóknak, hanem a kötetegész által teremtett mátrix bonyolult, egymást átjáró, keresztező nyomvonalainak függvényében kialakuló pozíciók és jelviszonyok mozgékony együttesének. Úgy posztulálódna, hogy közben állandóan változnak: határaikat folytonosan átrendezve és semlegesítve egyszerre lesznek önmaguk, és ugyanakkor valami más. A *Bevezetés*... különböző részei, halmazai, csomópontjai közti viszonyok ezért semmiképpen sem képzelhetők el valamiféle linearitás mentén, hanem olyan nonszekvenciális kapcsolódások hálózataként, amelyeken belül a kapcsolódó szegmensek pragmatikai szituáltsága is állandó változásban van. A szöveg-halmazok palimpszesztikus egymásbaíródása természetesen vonja maga után a jelentés állandósult áthelyeződését, tovasiklását, pontosabban fogalmazva maga a „jelentés” válik egyenlővé önnön áthelyeződéseinek mozgásirányaival. Ebből a szempontból tekinthető paradigmaticusnak a kötetnyitó *A próza iszkolása* című szöveg, amely saját, és egyúttal persze a teljes *Bevezetés*... fluxusszerű létmódját tematikusan is allegorizálja egy menekülésben lévő katona – a lokalizálhatatlan logosz, a rögzíthetetlen jelentés – jel-mezéjében, mintegy illusztrálva azt a de Man-i elképzelést, mely szerint „az irodalom mozgásként ábrázolható, alapjában véve nem is más, mint e mozgás fikatív elbeszélése.”¹ S minthogy *A próza iszkolása* ráadásul a „legtöbb előreutalást tartalmazó, ugyanakkor a továbbiakban visszafelé is a legtöbbször értelmezett része a könyvnek”², korántsem tűnik bizonyosnak, hogy a *Bevezetés*... különböző szöveg-szegmenseinek olvasásakor kiléphetünk-e egyáltalán az *Iszkolás* szövegtéréből. Valószínűbbnek tűnik az, hogy az *Iszkolás*... voltaképpen tárgyát képező mozgás, terjeszkedés és virulencia, amely lehetővé teszi a kötetegész szövegalkatainak felidézhetőségét és összekapcsolhatóságát, biztosítja és orientálja variációkon keresztüli elrendeződését, tulajdonképpen azonos a *szépirodalomba* történő, a megérkezés reményét nélkülöző folytonos *bevezetéssel*, vagyis a *Bevezetés a szépirodalomba* címet viselő szövegfolyammal.

A szövegfelületek egymásbaíródása nyomán keletkező többdimenziós struktúra értelemszerűen vonja maga után a klasszikus határtapasztalatok érvénytelenedését is, melynek meghatározó poétikai implikációi közül ezúttal azt próbálom felteképezni, vajon milyen módon íródik bele a szerzői individuum e nyitott, heterogén szövegcorpus anoním jeláramlásába, illetőleg hogy használható-e még egyál-

talán ez a kifejezés a *Bevezetés...* terében megképződő elbeszélői alak(zat)ra. Milyen értelemben használhatja és interpretálhatja tehát a *Bevezetés...* azt a többször is citált Musil – mondatot, amely többek között *A próza iszkolása* zárataként, és egyúttal a *Függő* kezdőmondataként is olvasható: „Elbeszélék, én, ez az „én” azonban nem koholt személy, hanem a regényíró, dolgokban jártas, keserű, csalódott ember...” (*Bevezetés a szépirodalomba*, 153-154; a továbbiakban: BeSz.) Megte-remtődhet-e vajon a kötet minduntalan átrendeződő, *iszkoló* terében bármiféle fixálható elbeszélői entitás, amely mintegy a lacani „kárpitos gomb”-ként rögzít-hetné időről időre a jelek áramlását?

Érdeemesnek tűnik ezért szemügyre venni *A fogadós naplója* című szöveget, amely már címében is egy lokalizálható szubjektumot feltételező írásforma ígéretét rejtí magában, és arra csábít, hogy a naplóját író fogadóst egy alkotói szerep alle-gorizációjának tekintsük. Az eddigiek alapján azonban nyilvánvaló, hogy a szöveg intra- és intertextuális aktivitása lehetetlenné tesz egy ilyenféle reduktív olvasatot, amely csupán a szerzői énnel kapcsolatos vonatkozásaira koncentrálva figyelmen kívül hagyná *A fogadós naplója* textuális mobilitását, szövegfelszínének rétegzett-ségét, vagyis a kötetegész hálózatában elfoglalt pozícióját. Annál is inkább, hiszen a szerzői alakmásként értelmezni kívánt „fogadós” nyomban egy sorozat részévé válik, és pusztá *ismétlése* lesz az Esterházy-próza hasonlóképpen értelmezhető szövegalakzatainak: a *Spionnovella* jelentésíró besúgójának, a pincérnek a *Pápai vizeken ne kalózkodj!*-ből, az *Ágnes* lektorijelentésírójának, vagy a szintén naplót vezető Halassinak (*Halassi írkája*). Ilyenformán tehát viszonyfogalom, melynek jelentését elsősorban kapcsolódási pontjainak elrendeződése alakítja, ami azon-ban talán ennél is fontosabb: a fogadós *többen van*. Identitása szimulált, csupán textuális effektusa egy mélyebb determinációnak, vagyis a *különbség* és *ismétlődés* játékának. Nem az egység strukturális felügyelete alatt szakít az azonossal, hanem ezt kikerülve a különbségek és ismétlődések szeriális konstrukcióinak folyamatá-ban teremődik meg. Ezt illusztrálhatja Deleuze megfogalmazása — „A fogalom egysége a reprezentációban differenciát rejt magában, ez pedig ismétlődéshez ve-zet”³ — ami az *Egy és a Szubjektum* rögzítésének igénye helyett szintén inkább az *egységesülés* és a *szubjektíválódás* folyamatszerű képződéseiben véli megragad-hatónak az „identikust”. Az imént felsorolt, egymásbarétegződő Esterházy-szöve-gek sorozatában dinamizálódó statikus határok ezért úgy biztosítanak átjárást az írások között, hogy az elbeszélői én szerepkörének totalisztikus megképzése he-lyett annak csupán töredékszerű, változékony perspektívájú, differenciák és ismét-lődések viszonyrendszerén alapuló képét nyújtják. A naplóírás műhelygondjaival küszködő fogadós így egy olyan kontextusrendszerbe íródik bele, amely már *A fo-gadós naplója* című szöveg kezdete előtt létrehozta és kijelölte megszólalásmódjá-nak bizonyos elemeit, amelyek akaratlanul is csak e függőségi viszony hálózatá-ban születhettek meg és nyerhettek értelmet, s amelyek ugyanekkor újra is rende-zik, új irányokat beindító szemantikai mozgásokra készítetik az őket befogadó és megteremtő rendszert. Működésük így ahhoz hasonlítható, amit Derrida *oltásnak* nevez, és amit a maga részéről magával az írástevékenységgel azonosít: „Írni any-nyi, mint oltani.” Ennek az aforisztikus állításnak részletesebb kifejtése egyúttal az Esterházy-próza egymásbaíródó szöveghálózatának jellemzését is adja, esetünk-

ben pedig jól példázhatja a szerzői szubjektum mibenlétének kérdéseit problematizáló szöveg-háló összefüggéseit *A fogadás naplója* című írással: „Nem egy olyan szöveg felületére vagy szöveiteibe illeszthetőnek, amely már nélkülük létezett volna. És maguk is csak újrabeíródásuk műveletében, az oltásban olvasódnak. Minden beoltott szöveg továbbra is sugárzik kiemelése helye felé, azt is átalakítja az új te-repre hatva.”⁴

A szerzői én ezek szerint csupán a repetíció pozíciójában létezik, sohasem az eredetiség állapotában, megképződése és definiálhatósága azon szeriális erők mozgásának eredménye, melyeknek áramlását ugyanakkor ő maga is alakítja. Ez az illékony jelenlét nem teszi lehetővé az ok-okozati összefüggések kauzális lán-colata mentén szerveződő narratíva létrehozását, így aztán *A fogadás naplójának* bejegyzései is egy töredékes univerzum esetlegesnek tűnő, a történetyszerűség ele-meit nélkülöző lenyomataiként lesznek olvashatók. A naplóbejegyzések egyik többször is visszatérő gondolköre éppen ezért a reprezentáció és annak tárgya közötti viszony problematikus mivoltát, vagyis a valóság és a nyelv kapcsolatát érinti. Ennek szövegszerűsítésével a *Napló* természetszerűleg saját megszólalás-módjának alapjait is kérdésessé teszi, azaz önnön létezését teszi feljegyzéseinek tárgyává. Mindeközben azonban nem hoz létre olyan rögzíthető, definitív formá-ban megfogalmazható álláspontot, amelynek alapján tézisszerűen lehetne megje-lőlni a szöveg saját elméleti felvetéseivel kapcsolatos álláspontját, hanem egymást megkérdőjelező, felülrő megfogalmazásaival éppen a folyamatos jelentésáthelye-ződés megragadhatatlan pozíciójába helyezi a „szerzői én” státuszát.

„Mamlasz fogadás, te nem a napban bízol, hanem a naplódban, nem az élet-ben, hanem a szavakban!” – olvashatjuk például létezés és narrativitás hierarchikus viszonyának állítását egy helyütt (BeSz.388.), majd néhány mondatnál később en-nek mintegy konklúziójaként a „tett” és a „szó” szinonimának nyilvánításával a cselekvésként elképzelt nyelv pragmatikus látásmódjának megfogalmazását. Ez a szövegrész a *Spionnovella* jelentés – adó besúgójának nyelvi szituáltságát idézve jellemezheti a fogadás naplóíró tevékenységét, hozzá hasonlóan az „egy szó jelen-tése: használata a nyelvben”⁵ wittgensteini játékterébe helyezve azt. Ennek értel-mében a „spionizálódó” fogadás szintén a fundamentális kód hiányának követke-zményeképp létrejövő szemantikai tér „nem-morális” igazságfogalmát illusztráló je-lentésadóként tűnhet fel a szövegben, akire nézvést ugyanúgy érvényesnek látszik az a megállapítás, melyet a *Spionnovellában* olvashatunk: „Hogy mi van a jelentés-ben, az másodlagos. A fontos a *van*. A van-ság.”⁶ Ezt az elképzelést erősítheti a fo-gadás egy másik bejegyzése is, mely szerint a „naplóíró nem az élet ismeretével kezdődik, hanem a szóéval” (BeSz.390), ami megint csak a nyelvi megelőzőttség példázataként támaszthatja alá a lehetséges jelentések nem-referenciafüggő terme-lését. A két szöveg egymásbairódása ezen a ponton újabb jelentések játékba-hozá-sával gazdagíthatja *A fogadás naplója* szemantikai áramlását, hiszen míg a *Spion-novellában* a titokzatos Főnök személyén keresztül jelenik meg a hatalom minde-nen átható, figyelő tekintete, aki a „jelentések” esetleges természetéről elmélkedve a „felettesek olvasatában” való bizalomra buzdítja a besúgót, azaz a megismerést erőszakos, perspektivikus, a jelentésekre saját erőviszonyait rákényszerítő hatalmi stratégiaként⁷ jeleníti meg, addig *A fogadás naplójában* a (szöveg)táj birtokosaként

megjelenő „kurfürst” az, akivel szemben a fogadós a hatalmi alávetettség állapotában van („A hatalom öreg, így képzelem. Semmiről nem volt szó, csak eldőlték a dolgok.”/BeSz.389./), és akinek elvárásai szerint feltehetően — a spionhoz hasonlóan — szintén *jelentésként* írja naplóját. A jelentések uralójaként, a nyelvi úton legitimálódó kisajátító erőszak metaforájaként elgondolni a kurfürstöt annál is könnyebb, hiszen a *Daisy*-ben transzvesztita bárként allegorizált nyelvi tér uraként is igencsak hasonló szerepben tűnik fel.

A nyelvi megelőzöttségnek, a jelentések uralhatatlan játékának, illetőleg az interpretatív stratégiák uralmi rendszerének egyként kiszolgáltatott (napló)író így mintha eltüntetné és pusztá retorikai alakzatként definiálná önmagát a diszkurzivitás áramlásában, ám a szöveg mozgása nem engedi stabilizálódni ezt az otthonosan megnyugtatónak tűnő elképzelést, hiszen valamivel később a következőket olvashatjuk: „Egy naplóíró talán nincs is, csak a napló. Bár én, Úr, például, tudod, vagyok.” (BeSz.397.) Ez a kijelentés a szerző/szubjektum halálát teoretizáló szerteágazó elméletek ironikus kiforgatásán keresztül mintha az empirikus szerző visszacsempészését kísérelné meg a szövegbe, vagy legalábbis valamiféle tettenérhető működést, funkciót, körvonalazható pozíciót szándékozna tulajdonítani neki. Ez persze nem jelenti a szöveg által a szerzői én értelmezhetőségével kapcsolatos eddig felkínált lehetőségek radikális megtagadását, csupán egy új dimenzióba történő helyezését egy olyasféle „igen – de” viszony megteremtésével, amelyen belül Barthes Kafka-tanulmánya szerint az állítás és a tagadás közötti távolságot a jeleknek az a bizonytalansága teremti, amelynek a létét köszönheti az irodalom⁸. Hasonlóképpen írja felül, illetőleg bizonytalanítja el a szöveg utolsó mondata („A napnak lennie kell: *nincs mese*.” /BeSz.398./) azokat a jelentéseket, melyek a „nap” és a „szó” hierarchikus szembeállításán keresztül mindeddig a nyelvi megelőzöttség elméleti implikációiként nyerhettek igazolást a történet folyamán, sőt a „nincs mese” szavak kurziválása a referenciális kódok szükségesnek nyilvánításával mintha a *fikcionalitás* ontológiai státuszát is megkérdőjelezné. Ezek a jelentésáthelyeződések a szakadás és a megoszlás folyamatát indítják be az elbeszélői én szituálhatóságának tekintetében, amit talán a következő idézethalmaz által nyitott szemantikai hasadás érzékeltethet a legjobban:

„Az élet ismerete által: lehet kiváló hazafi, remek polgár, választékos internacionalista és rettenthetetlen pederasza – de hogy naplóíró lehessen: ragozni kell tudnia.” (BeSz.390.) E könnyen kezelhetőnek látszó passzus mellett azonban egy marginália a (régi) *Mozgó Világ* megfelelő lapszámához utasít, aholis első megjelenésekor ebben a formában volt olvasható az iménti mondat: „...de hogy naplóíró lehessen: ragoznia kell tudni.”⁹ A naplóírót a nyelvi paradigmák helyes használójaként lokalizálni kívánó definíció a meghatározásba íródó különbözőzés révén pontosan az ily módon történő rögzíthetőség állapotából mozdítja ki. A ragozási struktúrába íródó differencia szétfeszíti a prezentáció klasszikus fogalmiságát, a jelölés alapvetően elhalasztó, helyettesítő metódusába a temporalizáció egy újabb mozzanatát ékelve bele egyfajta „felfüggesztett, eltolt jelen”¹⁰ ideiglenes terében robbantja fel az identikus reprezentáció, illetve az identitás reprezentációjának korrelatív rendjét. A kétféle ragozási szisztéma közötti mozgás a hiányzó prezencia tovasikló behelyettesíthetlenségével éppen azt a *tudást* destabilizálja, amelyhez

az állítás a „naplóíró” definiálhatóságát rendeli, akinek autoritása az el-különböződésnek ebben a mozgásában nyomban szerte is foszlik, illetve csak e mozgás *temporizációjában*, a repetíció nem-identikus terében teremődik meg.

A jelek szilárd rendbe csoportosíthatóságának lehetetlensége miatt a szöveg egyszerre képez meg egy ént, amely empirikus referensként mintegy a nyelv középpontjaként funkcionál, és egy fikcionált ént, amely az én metaforájaként a középpont nyelvéné válik. Attribútumaik cserélődése a nyelv közegében a szöveg dekonstruktív vállalkozásának a jele, ami egyúttal a saját megszólalásmódját meghatározó episztemológiai kódok kérdőre vonását is jelenti. A szerzői szubjektum szövegbeíródásának ellentmondásait gyűrűzteti tovább, hogy a fogadós fontos szerephez jut *A mámor enybe szabadsága* című történetben is. A két szöveg egymásbarétegződése eltünteteti, értelmetlenné teszi a származtatás, az eredet privilégiumának kérdését, eldönthetetlen ugyanis, hogy *A fogadós naplója* avagy *A mámor enybe szabadsága* vindikálhatja-e inkább magának — J. Hillis Miller terminológiája nyomán¹¹ — a „parazita” illetőleg a „házigazda” szerepét, hiszen mindkét szöveg a másiktól táplálkozva és a másikat táplálva tartja életben magát. (E két terminus összefonódása melleleg önmagában is példaszerűen jellemezheti a „fogadós”-jelölőhöz kapcsolható mozgékony jelentések eltérő irányultságát, és ugyanennek a kettősségnek vizuális jeleként applikálódik *A fogadós naplója* első korrektúraoldala *A mámor...* szövegébe /BeSz.627./) *A mámor...*-ban olvasható lakonikus mondat: „Van nekem egy naplóm, hogy lássam, mi volt, mi nem.” (BeSz.625.) voltaképpen implicite *tartalmazza A fogadós naplója* teljes szövegét, ami így tehát láthatatlanul, ám egészében *A mámor...* szövegtestébe ékelődik, míg a *Napló...* olvastán ezek szerint akaratlanul is *A mámor enybe szabadsága* szövegterében járunk. A két szöveg jelenlévőnek tekintett elemei egy térben elkülönülő másikká vonatkoznak, ám egymásra másolódásuk révén ez a jelenlét mint halasztódás és differencia konstituálódik. *A fogadós naplójában* olvasható a következő bejegyzés: „Ma érkezett egy idegen. Duzzadt ajkai nagy szenvedélyességre vallanak. Nem rokonszenves. No, ebből történetet csinállok neked, Uram.” (BeSz.390.)

Nos, ez a bizonyos „idegen” *A mámor...* 623. oldalán bukkan fel, hogy szobát vegyen ki a fogadóban, és ez a felismerés a két szöveg közötti viszonyrendszer újabb izgalmas aspektusaira deríthet fényt. A *Napló* idézett bejegyzése ezáltal ugyanis mintha kijelölné *A mámor...* szövegterének eredetét, lokalizálná a történet forrását, referenciával látná el az ott leírt eseményeket, tehát ok-okozati kapcsolatot létesítene a két szöveg között. Ez a vélekedés időbeli különbözőségekre utalhat, a megelőzöttség és az utániség állapotának linearitását feltételezi, hiszen a *Napló...*-ban beígért „történet”, az idegen érkezésének részletes leírása valóban *A mámor...* oldalain lesz „majd” olvasható. Ám a fogadóba érkező idegen nem csupán ekkor tűnik fel a műben, hanem a szöveg egészének állandó szereplőjeként kalandozza végig *A mámor...* teljes terét. Ez pedig arra utalhat, hogy a naplóíró által kiállításba helyezett megírandó történet voltaképpen *A mámor enybe szabadságával* egyenlő, melynek szerzője ezek szerint az a fogadós, aki ugyanakkor szereplője is saját narratívájának. Ily módon aztán ismét csak problematikusá válhat a származtatás kérdése. *A fogadós naplója* címen olvasható szöveg ugyanis *A mámor...* textualitásán belül íródik, az írás közben ábrázolt fogadós (BeSz.629.), aki kezében

általában „egy koszos füzetet szorongatott” (BeSz.625.) nagy valószínűséggel éppen ekkor veti papírra naplójegyzeteit, melyek így oly láthatatlanul vésődnek *A mámor...* sorai közé, mint ahogyan a *Napló* bejegyzései hordozzák magukon nyomként *A mámor enybe szabadságának* történetét. Az eredet tehát az egyes szövegeken belül és azokon kívül van, a bennfoglalás és a kizárás egyidejűségében. A két corpus ugyan önálló címek alá rendelődik, vagyis azonosítható osztályként manifesztálódik, ám az összerendezés látszólagos pillanata egy azonnali fordulattal nyomban meg is akadályozza, hogy bezáródjék és önmagát azonosítsa. A bekebelezés és a kizárás összjátéka egyszerre állítja és tagadja a taxonometriát, a szövegek egyike sem értelmezett vagy értelmező, eredeti vagy származtatott, jelenlévő vagy halasztódó, hanem egyazon pillanatban oszcillál e lehetőségek határán.

A mámor enybe szabadsága végén sorra pusztulnak el a történet szereplői, sőt, az öldöklésnek a többi ismert Esterházy-szöveg hősei is áldozatul esnek: „A halottakat fölstimolják. Ott van K., az asszony, Csáth és Drahosch, Korom Jancsi, Csicsi, (...) Robi törékeny kis teste, Gaby, a fiúcskák, Goethe-kuratók, (...) Ágnes, az édesanyám is halott (...) A fuharosok sokáig küzdenek az életükért (...) Halott hát mindenki.” (BeSz.641.) Ezúttal azonban nem is az az érdekes, hogy mennyiben tekinthető ez a befejezés a romantikus regényzáratok paródiájának, vagy hogy mennyire komolyan jelzi az Esterházy-próza fenntartásait a szubsztanciális epikai tényezők használhatóságát illetően, hanem az a tény, hogy az általános pusztulás egyedüli túlélője a fogadós lesz: „Egyvalaki áll a homályos zugban, a helyen, ahol most vagyunk, nem szavatolva semmit, kis, magyar mámorban, szíve nehéz, mint a Gaffiot-lexikon, dolgokban jártas, keserű, csalódott ember, arcán ellenszenves függő vonal, hátában elegáns toledói penge, az átokfattyá fogadós, és másol...” (BeSz.641.) Ez a mondat nem csak azt az iménti felismerést támaszthatja alá, mely szerint valószínűleg a fogadós tekinthető *A mámor...* elbeszélőjének, aki történetét befejezván épp most „írja ki” szövegéből megunt szereplőit, hanem tevékenységének *másolásként* való definiálásával a szerzői kompetenciával kapcsolatos szövegstratégiákról is lényeges dolgot árul el. Egyrészt a másolás aktusát lehetővé tevő és meghatározó temporális elhalasztódás differenciája és ismétlés-jellege mintha csak a szerzői én megképződésével kapcsolatban már hasonlóképpen szóba került repetitív-elkülönböződő státusz *ismétlése* lenne, mely státuszát el(mis)másolva a fogadós újabb és újabb szövegekbe másolja át magát. Individualizáció helyett ezért talán helyesebb „individuációs faktorokról” beszélni, melyeket „az eltérő elemek közötti viszony, illetőleg a viszonyok közötti viszonyok mozgása teremt, és ahol egyetlen sorozat sem élvez elsőbbséget a másik felett, nem éri el a modell azonosságát, különbségek által konstituálódik és e különbségek különbségein keresztül kommunikál.”¹² A másolások sorozatában *sokszorozódó* és *sokszorozó* fogadós ezért a szöveghaló különböző pontjain képes egyidőben jelen lenni, s így – másolóként – az eddig említett szövegeken kívül naplójához kapcsolni az *Iskola a batáron* egy lapra másolt, „gobelin” változatát (BeSz.11.), és a *Mily dicső a bazáért balmi* című Danilo Kis (?) szöveget is (BeSz.642-646.).

Az elbeszélő én tehát önmaga parafrázisaiként transzponálódik szövegből szövegbe, melyek ezáltal szintén egymás fordításaiként, transzpozícióiként teremte-

nek meg egy ismétlések visszhangjától hangos szövegteret. Eme sajátosságát a kötet bizonyos esetekben nem is rejtí véka alá, hiszen például *A próza iszkolásába* tördelt *Transzformáció* címet viselő betétek (BeSz.35., 47., 59., és 123.) egymás és a „főszöveg” átírataiként az ismétlődések másolódó mozgása által strukturálják, illetőleg vonják folyamatos kritika alá a szöveg jeláramlását. Míg azonban de Man szerint a „parafrázis a megértés szinonimája, mely célként tűzi ki, hogy saját homogén diszkurzusában összemosza, összezavarja és elrejtse a diszkontinuitást és fragmentáltságot”¹³, a *Bevezetés...* önértelmező-parafrazáló szerkesztettsége éppen nem az egységesülés, a koherens értelem uralma alá való elrendeződés irányába hat, hanem a széttartás, a virulencia mozgásirányait erősíti, a szöveg integritása helyett annak instabilitására hívja fel a figyelmet.

A fogadós, aki saját szövegének nem csupán szerzője, hanem — mint *A mámor...* kapcsán látható — szereplője is egyben, e szempontból az *Ágnes* című szöveg lektorijelentésírójának elmásolása, aki szintén szereplője, szerzője illetőleg olvasója is saját történetének, ami viszont szerkezeti megoldásai és bizonyos motivikus allúziói révén *A Mester és Margarita* ismétléseként értelmezhető. Az elbeszélő én szereplőként történő mozgatása, és az ebből következő poétikai effektusok reflexív rögzítése azonban mindenekelőtt *A pénzhamisítók* poétikájának újramásolásaként láttatja a fogadós, illetőleg az ő szerzői/másolói/szereplői tevékenységéhez kapcsolódó szövegcsoporthoz viszonyát. A mise en abyme tükörijátékának elméleti és gyakorlati vonatkozásait is kidolgozó Gide-nek ugyanis még akkor is sokat köszönhet az Esterházy-próza, ha a *Bevezetés...* végén olvasható terjedelmes hivatkozáslista nem tartalmazza a francia szerző nevét.

The Mirror in the Text című művében Lucien Dällenbach a mise en abyme általános meghatározásaként ilyen alakzatnak tekinti „egy szöveg minden olyan művön belüli aspektusát, amely hasonlóságot mutat az őt tartalmazó művel”¹⁴, így természetesen a Gide-regény — de említhetnénk Huxley *Point, Counterpoint*-jét is — elbeszélői technikájának szerkezetét is. Az ennek ismétléseiként jelentkező fogadós-történetek hasonló struktúrája az elbeszélő szerepét így szintén ezen alakzat örvénylésébe helyezi, azaz egy „aporetikus megkettőzés”¹⁵ amúgy is illékony pozíciójának másolójaként siklatja tova. Az elbeszélőnek egy (ön)tükröző alakzat elemeként történő poetizálása az Esterházy-szövegek hangsúlyozottan irodalmi megalkotottságára hívja fel a figyelmet: „Másodlagos jelként a mise en abyme nem csak az elsődleges jel (vagyis az őt tartalmazó narratíva) jelentését emeli ki, hanem azt is világossá teszi, hogy az elsődleges narratíva szintén (csak) egy jel, ahogyan ez bármely trópustól elvárható — de az alakzatát illető kiegészítéssel: irodalom vagyok, amint a narratíva is, amely magába foglal.”¹⁶

A lineáris írás helyett így a többdimenziósság lesz a szövegek alapsajátossága, ami láthatóan az elbeszélő én szerepkörének újrastrukturálásával jár együtt: a másodmodernség bizonyos poétikai technikáinak iterálása mellett, illetőleg azok továbbgondolásával ez egy olyan szövegcsoporthoz megteremtését teszi lehetővé, amelynek *bálózatában* nem csupán az elbeszélő és a szereplői státusz tükrözteti (és relativizálja) egymásban magát, hanem ennek mintájára a szövegek is csupán egymás általi reflexióik, alá-fölé rendelődések változtatása során nyerhetik el ideiglenes identitásukat. A fogadóhoz hasonlatosan tehát az egymásbaágyazódó szö-

vegek, szövegrészletek is egyszerre teremtik meg maguknak a „házigazda” és a „parazita” kettős pozícióját.

A fogadós naplója címet viselő írás ennek megfelelően számos olyan részletet tartalmaz, amely egyképp olvasható „másik” Esterházy-szövegekből kiragadott idézetekként, illetőleg a *Bevezetés...* „egyéb” írásait a későbbiekben kibontó tartalomjegyzékként is. Így tükrözteti magában a *Napló...*, *A szív segédigéi*, az *Idő van*, a *Fubarosok*, vagy a *Daisy* corpusát, mindezzel a fogadós másolói tevékenységének illetékességi körébe utalva ezeket a szövegeket is. A határok az oltványozódás már említett processzusában értelmetlenné válnak, illetőleg létezésük csupán a szövegáramlás dinamizmusának megnyitásában érdekelt; így nyilván nem véletlen, hogy a határ-problematika reflexív megjelenítése az egész *Bevezetés...* talán leggyakrabban felbukkanó motívuma. *A fogadós naplójában* ez a kérdés a következőképpen metaforizálódik: „Kovácsoltvas kerítésed mellett jöttem el, édes úr, két strázsád, a két derék daliák, a kerítés két oldalán állva beszélgettek, így múltatták az időt.(...) No, fiúk, most azután hol a benn, hol a künn? Ők továbbra is mocchanatlan fogva tarták a vasakat két oldalról, úgy pillantottak reám heves gyűlölettel. (...) Hát ez az. Hol.” (BeSz.389-390.)

A másolói munka a fogadós számára — amint ezt *Naplója* már címében is jelzi — az idő archiválásának, rögzítésének, megragadásának lehetőségét rejt magában. A szövegemlékek megidézésén, a jelek világába történő bevezetődés révén ezért az idő megtalálásának prousti vágya is határozottan belemásolódik írásaiba, amint ezt *A fogadós naplója* és az *Idő van* című szövegek közötti erős intratextuális kapcsolódások is jelzik. Ám a *Bevezetés...* utolsó, handkei mondata: „Mindezt majd megírom még pontosabban is” (BeSz.717.) éppen nem a megtalált igazsághoz (a Művészet által megtalált Időhöz) való elérkezést, hanem annak beismerését jelenti, hogy „amit időnek nevezünk, az az igazság képtelensége arra, hogy egybeessen önmagával.”¹⁷ A „reménytelenül bizakodó” (Besz.388.) fogadós ezért csupán a jelentés folytonos szökésének történetét rögzítheti, az időben és az idő által írva szét szövegeit, szétzúzva egyúttal a totalitásnak azt az illúzióját is, amely a *könyv* eszméjében ölt testet. Ez az eszme Derrida szerint a teológia és a logocentrizmus enciklopedikus védekezése az írás darabokra szaggató hatása, aforisztikus energiája ellen.¹⁸ Az idő lineáris rögzíthetlenségének tapasztalata az elbeszélő-másoló számára így vezethet egyúttal a klasszikus, vonalszerűen előrehaladó jelölési stratégiák, a „naplóforma” által implikált eszmeiség elvetéséhez, s egy olyan többdimenziós, a differenciák és ismétlődések nonlineáris rendszere által kialakított szövegfelület megalkotásához, melyen belül a szerzői szubjektum is ezen egymásba rétegződések és repetitív sorozatok dinamikus mozgása mentén tagolja és teremti folytonosan újra magát.

JEGYZETEK

1. Paul de Man: *Literary History and Literary Modernity*, in: *Blindness and Insight*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1983. 159.

2. Kulcsár Szabó Ernő: *Esterházy Péter*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1996. 181.

3. Gilles Deleuze: *Difference and Repetition*, The Athlone Press, London, 1997. 270.

4. Jacques Derrida: *Disszemináció*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998. 343.

5. Ludwig Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások*, Atlantisz Kiadó, 1992. 42.
6. Esterházy Péter: *Spionnovella*, in: *Pápai vizeken ne kalózkodj!* Magvető Kiadó, 268-269.
7. Michel Foucault: *Az igazság és az igazságszolgáltatási formák*, Latin Betűk, 1998. 21.
8. Roland Barthes: *Kafka válasza*, in: *Válogatott írások*, Európa Könyvkiadó, Budapest é.n. 163.
9. Esterházy Péter: *A fogadás naplója*, Mózgó Világ, 1982. 12.
10. Jacques Derrida: *Az el-különböződés*, in: *Szöveg és interpretáció*, Cserépfalvi kiadása, é.n. 48.
11. J. Hillis Miller: *A kritikus mint házigazda*, in: *Filozófiai Figyelő*, 1987/3-4, 101-127.
12. Gilles Deleuze: *ib.* 270.
13. Paul de Man: *Előszó Carol Jacobs The Disstimulating Harmony című kötetéhez*, in: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 295.
14. Lucien Dällenbach: *The Mirror in the Text*, Cambridge, Polity Press 1989. 8.
15. *ib.* 35.
16. *ib.* 57.
17. Paul de Man: *Olvasás (Proust)* in: *Az olvasás allegóriái*, Ictus Kiadó és JATE Irodalomelméleti csoport, Szeged, 1999. 109.
18. Jacques Derrida: *Grammatológia*, Szombathely, Életünk, Magyar Műhely, 1991. b41.

FODOR PÉTER

Lebont, építkeznek

PARTI NAGY LAJOS: A HULLÁMZÓ BALATON

Amikor az elmúlt évtized első felében Parti Nagy Lajos gyors egymásután két rövidprózai szövegeket közreadó kötetet (*Se dobok, se trombiták*, 1993; *A hullámozó Balaton*, 1994) jelentetett meg, a kritikai fogadtatás nem késlekedett az írói nyelverteremtés munkájának elismerésével. Tette ezt úgy, hogy egyrészt folytonosságot állapított meg a szerző nyolcvanas években kibontakozó, a palimpszeszt-technikával, a frazémikus fordulatok átkomponálásával, a jel versbéli folytonos jelentésmódosításával invenciózusnak bizonyuló lírájával¹, másrészt egyaránt kapcsolatba hozta epikatörténetünknek mind a modern, mind a posztmodern hagyományvonalával, előbbinek főképp a metaforizációs eljárásait, utóbbinak a nyelvi megelőzöttség konzekvenciát kiaknázó poétikáját emlegetve.² Bár a műfaj diktálta keretek miatt a kritikákon a poetológiai munka részletező megjelenítését számonkérni aligha lenne indokolt, az mégiscsak szembeötlő sajátossága a Parti Nagy-recepciónak, hogy egy, a szerző novelláit a honi posztmodern legfontosabb epikus alkotásai-ként kanonizálódott művekkel való összehasonlító elemzés meglehetősen kevés olyan szöveginterpretációra támaszkodhatna,³ amelyik konkrét példákon mutatná be, milyen szemiotikai lépéseket kíván meg a szöveg az olvasójától. Pedig egy ilyen komparatív távlatú elemzés vélhetően tovább artikulálhatná a hetvenes-nyolcvanas években kibontakozott „prózaforulat” hatástörténetére vonatkozó, napjainkban forgalomban lévő konstrukciókat, melyek ma már például Esterházy és Garaczi viszonyában a korábban sokat emlegetett írástechnikai hasonlóságok mellett a különbségeket is láthatóvá teszik.⁴ A következőkben ennek a munkának inkább csak az előkészítésére vállalkozom, amennyiben az írói kötet szerkesztés